

Ny ordning för att främja god sed och hantera oredlighet i forskning (SOU 2017:10)

Bakgrund

Oredlighetsutredningen har haft i uppdrag att undersöka behovet av en ny hantering av ärenden som rör utredning av oredlighet i forskning och att lämna förslag som säkerställer en tydlig och rättssäker hantering av misstänkt oredlighet.

I betänkandet föreslås bland annat inrättandet av en ny myndighet som ska utreda misstankar om oredlighet i forskning, en lagfäst definition av oredlighet i forskning samt förslag om rättssäkerhet för anmälare och anmälda.

Bestämmelserna föreslås träda i kraft den 1 januari 2019.

Om Naturvetarna

Naturvetarna är fackförbundet för akademiker inom naturvetenskap. Våra 32 000 medlemmar arbetar inom livsvetenskaperna, miljö, jord, skog, de fysiska vetenskaperna, matematik och informationsteknologi. Av dessa arbetar närmare 4 300 med vetenskaplig forskning och utveckling såväl inom universitet och högskolor som på övriga myndigheter, landsting samt i näringslivet. Omkring 4 500 är anställda och 1 900 studerar inom akademien. Drygt en fjärdedel av medlemmarna har disputerat. Naturvetarna är kontaktförbund för Karolinska Institutet och Sveriges lantbruksuniversitet samt de flesta statliga forskningsfinansiärer.

Naturvetarnas synpunkter

7.1.4 En nationell myndighet för prövning av oredlighet i forskning bör inrättas.

Utredningens förslag: Oredlighet i forskning ska prövas nationellt av en statlig myndighet

Naturvetarna välkomnar en nationell prövning av ett fristående organ. Vi delar utredningens slutsats att opartiskhet, enhetlighet och tillförlitlighet bäst uppnås med ett fristående organ för utredning av misstankar om oredlighet. Vi bedömer att förslaget leder till en högre kvalitet och mer rättssäker hantering av prövningar av oredlighet.

8.1 En nationell definition ska beslutas i lag

Utredningens förslag: Oredlighet i forskning ska definieras i lag.

Se 8.3.

8.3 Förslag till nationell definition av oredlighet i forskning

Utredningens förslag: Oredlighet i forskning ska definieras enligt följande:

”allvarliga avvikelser från god forskningssed i form av fabricering, förfalskning eller plagiering som begås uppsåtligt eller av grov oaktsamhet vid planering, genomförande eller rapportering av forskning.”

Naturvetarna är positiva till att i lag definiera oredlighet i forskning enligt utredningens förslag. Vi anser liksom utredningen att fortsättningsvis endast allvarligare avvikelser från god forskningssed bör utredas som oredlighet i forskning. En nationell prövning av en myndighet innebär stora ingrepp för en misstänkt forskare och måste stå i proportion till avvikelserna.

När det gäller de subjektiva rekvisiten så anser vi som i förslaget att det är uppsåt eller grov oaktsamhet som ska krävas. Grov oaktsamhet bör i sammanhanget ses som handlingar eller brist på handlingar som ger misstanke om uppsåt.

Förbiseenden, missförstånd, missbedömningar, feltolkningar, olyckshändelser, tankefel, registreringsfel och mycket annat ska inte bedömas som grov oaktsamhet. Det finns många normala felkällor i forskningsarbetet som många gånger består av flera individer, stora mängder data och avancerad analys. Arbetet är nästan per definition svårt och komplicerat och mindre fel kommer ofta förekomma, ibland har dessa stor inverkan på slutresultatet men ska oavsett inverkan bedömas som normala i arbetet eller av ringa grad.

9.2 Vilka forskningsutförare?

Utredningens förslag: Oredlighetsnämnden ska utreda alla misstankar om oredlighet i forskning hos statliga universitet och högskolor, enskilda utbildningsanordnare som har tillstånd att utfärda vissa examina, övriga statliga myndigheter, statliga bolag och stiftelser, kommuner och landsting samt kommunala bolag, föreningar och stiftelser.

Naturvetarna är positiva till förslaget men anser att också misstänkt oredlighet i privata företags, organisationers och stiftelsers forskning bör utredas av Oredlighetsnämnden. All forskning bör behandlas lika oavsett i vems regi den utförs. Konsekvenserna av fabricering, förfalskning eller plagiering av forskning för en individ, allmänheten och samhällsekonomin skiljer sig inte åt beroende på utföraren. Vi vill se samma spelregler oavsett sektor. Ingreppet i näringsfriheten skulle kunna minskas med utökad sekretess, se 12.2.5.

Naturvetarna anser även att all forskning med offentlig finansiering ska kunna utredas av Oredlighetsnämnden så som är fallet i Danmark och Norge. Är en del av ett forskningsprojekt finansierat av offentliga medel ska hela projektet kunna utredas.

9.3 Utredning av misstänkt oredlighet utomlands och i internationella forskningssamarbeten

Utredningens förslag: Oredlighetsnämnden bör utreda misstankar om oredlighet i den forskningsverksamhet som utförs av någon av de utpekade forskningsutförarna, även om forskningen utförs utomlands.

Naturvetarna tillstyrker förslaget.

10.1 Inledande av utredningarna

Utredningens förslag: Statliga universitet och högskolor, enskilda utbildningsanordnare som har tillstånd att utfärda vissa examina, övriga statliga myndigheter, statliga bolag och stiftelser, kommuner och landsting samt kommunala bolag, föreningar och stiftelser som genom en anmälan eller på något annat sätt får kännedom om en påstådd avvikelse från god forskningssed i forskningsverksamheten ska, om avvikelsen avser misstanke om oredlighet i forskning, överlämna ärendet för prövning av Oredlighetsnämnden. Enskilda ska ha möjlighet att anmäla misstankar om oredlighet forskning till Oredlighetsnämnden. Oredlighetsnämnden ska även få pröva frågor om oredlighet i forskning som den har fått kännedom om på något annat sätt än genom överlämnande eller anmälan. Om Oredlighetsnämnden bedömer att en anmälan inte rör oredlighet i forskning men kan gälla andra avvikelser från god forskningssed, ska ärendet lämnas över till berörd forskningsutförare för vidare hantering.

Naturvetarna är positiva till förslaget men ser att risken för negativa konsekvenser av att bli anmäld ökar. En utredning hos en central statlig myndighet blir mer offentlig och mer spridd än de utredningar som görs idag. Enbart att bli utredd av oredlighetsnämnden skulle kunna leda stora eller mycket stora försämringar i karriärmöjligheter och framtidsutsikter även om misstanken förkastas. Vi bedömer att det i många fall kan bli mycket svårt eller omöjligt att helt rentvå sitt namn om det visar sig att man är oskyldig. Därför behövs den anmäldes identitet skyddas, åtminstone under ärendets gång, se 12.2.5.

10.2.1 Förvaltningslagens tillämplighet

Utredningens förslag: Bestämmelserna i 14 § första stycket, 15–17 §§, 18 § tredje stycket, 20 och 21 §§ samt 26 § andra meningen förvaltningslagen ska tillämpas vid Oredlighetsnämndens prövning av oredlighet i forskning.

Naturvetarna anser liksom utredningen att Oredlighetsnämnden ska tillämpa förvaltningslagen. *Naturvetarna* anser att det bör förtydligas att också 4–5 §§ (myndigheternas serviceskyldighet), 7 § (allmänna krav), 8 § (tolk), 9 § (ombud och biträde), 11–12 §§ (jäv), 27–28 §§ (omprövning) ska tillämpas vid Oredlighetsnämndens prövning av oredlighet i forskning.

10.2.2 Utredningarna bör handla om både forskningen, forskarna och forskningsutföraren

Naturvetarna ser det som mycket positivt och nödvändigt för att komma tillrätta med problemet på lång sikt att strukturella faktorer och kultur hos forskningsutövaren utreds. Vi delar utredningens bedömning att kan finnas faktorer i t.ex. forskningsmiljöer eller processer inom forskningsutförarens organisation som bidrar till att forskare agerar oredligt och anser liksom utredningen att Oredlighetsnämnden även bör undersöka sådana faktorer.

Bristande anställningstrygghet tillsammans med publiceringshetsen ser vi som starkt drivande faktorer bakom oredlighet. Fortsatt anställning bygger på fortsatt finansiering, som ofta ska komma helt eller delvis från externa forskningsfinansiärer, vilket kräver frekventa publiceringar. Vi delar uppfattningen att det råder stor konkurrens i

forskarvärlden och att systemen för både finansiering och karriär bygger på att forskaren publicerar så många artiklar som möjligt.

Pressen för många att publicera är mycket stor, insatserna är mycket höga och tryggheten är liten vilket leder till att forskare ibland kan hamna i trängda situationer.

Lärosäten har och ska ha ett ansvar för förebyggande åtgärder vilket också andra forskningsutövare bör ha.

En kultur eller praxis som uppmuntrar eller tillåter oredlighet t.ex. i syfte att öka institutionens eller forskningsutövarens publiceringar för över hela eller en stor del av ansvaret på forskningsutövaren.

10.3 Beslut

Utredningens förslag och bedömning: Resultatet av Oredlighetsnämndens prövning ska redovisas i ett beslut. Av beslutet ska framgå om resultatet av prövningen innebär att en eller flera forskare har gjort sig skyldiga till oredlighet i forskning eller inte. Oredlighetsnämnden ska i ett yttrande i samband med sitt beslut även få uttala sig om brister hos forskningsutföraren som nämnden anser bör avhjälpas. Oredlighetsnämnden ska inte fatta beslut om arbetsrättsliga eller andra konsekvenser.

Naturvetarna ser det som bra att "Oredlighetsnämnden ska i ett yttrande i samband med sitt beslut även få uttala sig om brister hos forskningsutföraren som nämnden anser bör avhjälpas." men föredrar "Oredlighetsnämnden ska i ett yttrande i samband med sitt beslut även få uttala sig om brister hos forskningsutföraren som nämnden anser bör avhjälpas."

Det är av mycket stor vikt att myndigheten inte fattar beslut om arbetsrättsliga eller andra konsekvenser. Dessa ska hanteras av arbetsmarknadens parter på sedvanligt sätt.

10.5 Forskningsfinansiärernas roll

Utredningens förslag: Statliga forskningsfinansiärer ska ges i uppdrag att finna gemensamma riktlinjer för hur de ska agera när oredlighet i forskning eller andra avvikelser från god forskningssed misstänks eller konstateras.

Naturvetarna är positiva till förslaget.

11.3 Arbetsformer, beredningsorganisation och värmyndighet

Utredningens förslag: Oredlighetsnämndens ärenden ska avgöras efter föredragning. [...]

Naturvetarna anser att det är av mycket stor vikt att en forskare som är under misstanke får rätten att bli hörd av nämnden. Forskaren ska också ha rätt att anlita och ta med ett ombud eller biträde samt ha rätt att skicka ombud i sitt ställe.

Besluten i nämnden förväntas leda till konsekvenser kopplade till anställningen hos arbetsgivare och forskningsfinansiärer samt framtida finansieringsmöjligheter.

Konsekvenserna för forskaren av ett beslut om oredlighet kan i många fall bli mycket stora och långtgående. Uppsägning eller avskedande är ett sådana exempel men även utan dessa kan en karriär vara slut, ett arbetsliv förstört och all tidigare forskning bli utan värde. Eftersom liv och mycket stora värden står på spel ska forskaren ha en rätt att beredas tillfälle att yttra sig inför nämnden. Detta utöver rätten att yttra sig under ärendets gång i enlighet med 17 § förvaltningslagen (1986:223).

Utredningens förslag ska enligt utredningsdirektivet säkerställa en tydlig och rättssäker hantering av misstänkt oredlighet. Utan en rätt att bli hörd direkt av nämnden minskar rättssäkerheten jämfört med idag där den utpekade har en möjlighet till direktkontakt med de som utreder och de som fattar beslut.

Vidare ser utredningen lösningen med en myndighet som mer rättssäker genom att man undviker risken för jäv kollegor emellan. Naturvetarna delar generellt den uppfattningen men det kan finnas fall då sannolikheten att jäv föreligger är större hos sakkunniga än hos kollegan i rummet bredvid som arbetar med något annat. Ofta är det få forskare i världen som forskar om samma sak och som har sakkunskapen att bedöma vissa former av oredlighet. En del sakkunniga lär kunna påverkas av vad som händer med forskaren i någon grad. Detta får anses oundvikligt och behöver inte vara ett problem om hänsyn tas till detta och det är andra som fattar beslut på självständig grund. Samtidigt får den sakkunniges uttalande troligtvis stor inverkan på nämndens beslut. Forskaren bör därför ha en rättighet att höras i minst samma utsträckning som den sakkunnige.

Vi ska alla ha en rätt att möta anklagelser mot oss, framförallt när de är så allvarliga som i dessa fall och när konsekvenserna kan bli så stora. Sammantaget blir det tydligt att när vikten av rättigheten och rättssäkerheten i att bli hörd direkt av de som fattar beslut om oredlighet vägs mot den tid det tar av nämnden, så överväger rättigheten att bli hörd.

Enbart prövningen i sig kan innebära ett mycket stort ingrepp för en berörd forskare som dessutom befinner sig i informations- och kunskapsunderläge. Under utredningen och i nämndens sammanträde ska forskaren därför ha en rätt ta med ett ombud eller biträde samt ha en rätt att skicka ombud i sitt ställe. Det är av vikt att första meningen i 9 § förvaltningslagen (1986:223) är tillämplig.

För att uppnå en god rättssäkerhet behöver det förtydligas att också 4–5 §§ (myndigheternas serviceskyldighet), 7 § (allmänna krav), 8 § (tolk), 9 § (ombud och biträde), 11–12 §§ (jäv), 27–28 §§ (omprövning) ska tillämpas vid Oredlighetsnämndens prövning av oredlighet i forskning, se 10.2.1.

12.2.3 Skyddet för den som utpekats som oredlig

Utredningens förslag: Det ska införas en kompletterande bestämmelse i den föreslagna sekretessbestämmelsen om att sekretess inte gäller för uppgift om den person som misstanken riktas mot.

Utredningen skriver vidare att: ”Den som utpekats som misstänkt för oredlighet i forskning är i en utsatt position och skulle kunna få svårt att i efterhand helt rentvå sitt namn om det visar sig att någon oredlighet inte har förekommit. Ett sådant offentligt utpekande är givetvis till men för den som utpekats. Sekretess för uppgifter som kan avslöja den utpekades identitet skulle då kunna utgöra ett skydd i den delen. [...] Ett särskilt

sekretesskydd för den utpekade forskarens identitet skulle emellertid enligt utredningens bedömning i praktiken innebära att i princip alla uppgifter i ärendet hos Oredlighetsnämnden skulle kunna behöva sekretessbeläggas, eftersom det genom den utpekades anknytning till i stort sett alla typer av uppgifter om den aktuella forskningen annars skulle framgå vem som avses. En sådan i det närmaste fullständig sekretess framstår enligt utredningens bedömning som alltför långtgående med hänsyn till offentlighetsprincipen och med beaktande av allmänhetens intresse av insyn i att Oredlighetsnämndens verksamhet inte bedrivs i hemlighet.”

Naturvetarna delar uppfattningen att den som utpekats är i en utsatt eller mycket utsatt position. Det kan vara mycket svårt eller omöjligt att helt rentvå sitt namn om det visar sig att man är oskyldig. Enbart att bli utredd av Oredlighetsnämnden skulle kunna leda till stora eller mycket stora försämringar i karriärmöjligheter och framtidsutsikter även om misstanken förkastats. Att en anmälning blir allmänt känt eller känd av tredje man leder troligtvis till skada eller men för den anmälde.

Naturvetarna avvisar förslaget. Vi föreslår en annan lösning med sekretess under utredningstiden. I de fall nämnden beslutar att oredlighet inte har förekommit så bibehålls sekretessen för ärendet. I de fall nämnden beslutar att oredlighet har förekommit så offentliggörs uppgifterna om forskningen. Se 12.2.5 nedan.

12.2.5 Behov av sekretess under utredningstiden

Utredningens bedömning: Det bör inte införas någon sekretess för Oredlighetsnämndens utredningar under utredningstiden.

Naturvetarna föreslår sekretess för nämndens utredningar under utredningstiden. En sådan skulle lösa två viktiga problem: (i) misstänkt oredlighet i privata företags, organisationers och stiftelsers forskning kan då utredas av nämnden, (ii) en oskyldigt utpekad fysisk person skulle inte riskera att lida stora men under och efter utredningen. Enbart att bli utredd av Oredlighetsnämnden skulle kunna leda till stora eller mycket stora försämringar i karriärmöjligheter och framtidsutsikter även om misstanken förkastats.

En oskyldigt utpekad persons identitet ska skyddas under hela processen om personen inte själv begär annat, detta inkluderar beslut i ärende. Efter utredningstiden så hävs sekretessen i de fall nämnden beslutar att en forskare har gjort sig skyldig till oredlighet i forskning och bibehålls i annat fall. En jämförelse med förundersökningssekretess kan göras.

Detsamma ska gälla företagshemligheter i privata företags, organisationers och stiftelsers forskning. I de fall oredlighet föreligger så är dessa hemligheter utan värde.

I andra hand vill vi se följande ändring i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400):

<i>Utredningens förslag</i>	<i>Naturvetarnas förslag</i>
<i>Prövning av oredlighet i forskning</i>	<i>Prövning av oredlighet i forskning</i>
<i>24 kap. 10 § Sekretess gäller i ärenden hos den nationella nämnd som anges i lagen</i>	<i>24 kap. 10 § Sekretess gäller i ärenden hos den nationella nämnd som anges i lagen</i>

<p>(201x:000) om prövning av oredlighet i forskning</p> <p>1. för uppgift om en enskilds personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon närstående till denne lider men, och</p> <p>2. för uppgift om en enskilds ekonomiska förhållanden, om det kan antas att den enskilde lider skada om uppgiften röjs. Sekretessen gäller inte beslut i ärende. Sekretessen enligt denna paragraf gäller inte heller för uppgift om vem som har väckt frågan om oredlighet eller den person som misstanken riktas mot. För uppgift i en allmän handling gäller sekretessen enligt första stycket 1 i högst sjuttio år och enligt första stycket 2 i högst tjugo år.</p>	<p>(201x:000) om prövning av oredlighet i forskning</p> <p>1. för uppgift om den misstänktes identitet.</p> <p>2. för uppgift om en enskilds personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon närstående till denne lider men, och</p> <p>3. för uppgift om en enskilds ekonomiska förhållanden, om det kan antas att den enskilde lider skada om uppgiften röjs. Secretessen gäller inte beslut i ärende. Sekretessen enligt denna paragraf gäller inte heller för uppgift om vem som har väckt frågan om oredlighet. eller den person som misstanken riktas mot. För uppgift i en allmän handling gäller sekretessen enligt första stycket 2 i högst sjuttio år och enligt första stycket 3 i högst tjugo år.</p>
---	---

13.1 Rätt till överklagande

Utredningens förslag: Oredlighetsnämndens beslut i ett ärende om prövning av oredlighet i forskning samt om föreläggande ska få överklagas till allmän förvaltningsdomstol. Andra beslut av Oredlighetsnämnden ska inte få överklagas. Prövningstillstånd ska krävas vid överklagande till kammarrätten. *Utredningens bedömning:* Oredlighetsnämndens beslut i ett ärende om prövning av oredlighet i forskning bör i första hand få överklagas av den utpekade forskaren, om nämnden har avgjort ärendet och beslutet har gått den utpekade forskaren emot. Ärenden om prövning av oredlighet i forskning bör hanteras med förtur av de allmänna förvaltningsdomstolarna.

Naturvetarna är positiva till att beslut i ett ärende om prövning av oredlighet i forskning samt om föreläggande ska få överklagas av den utpekade forskaren till allmän förvaltningsdomstol.

15.1 Medel för forskning om oredlighet i forskning

Utredningens förslag: Särskilda medel bör anslås för forskning om oredlighet i forskning.

Naturvetarna instämmer i förslaget. Vilka strukturella och institutionella faktorer som ökar oredlighet i forskning behöver undersökas. De forskningsfrågor vi ser som mest relevanta är:

- Vilken roll spelar bristen på anställningstrygghet?
- Vilken roll spelar finansieringsmodellerna?

- Vilken roll spelar meriteringssystemet?
- Vilken roll spelar publiceringshetsen?
- Vilken roll spelar arbetsmiljön och organisationskulturen?
- Hur ökas sannolikheten för upptäckt?
- Vilken roll har replikationer och möjligheten att publicera nollresultat?

15.2 Uppföljning och utvärdering

Utredningens förslag: Den föreslagna reformen bör följas upp och utvärderas fem år efter genomförandet.

Naturvetarna välkomnar förslaget och förväntar sig att få delta i en sådan utvärdering.

NATURVETARNA

Per Klingbjer
Förbundsdirektör

Tobias Lundquist
Utredare